

Vári Erzsébet

Gyűjtők, művészek, városok,
kultúrák, történelemGondolatok a *Pesti Eladhatatlan* című
kiállításról, és főként EL-HASSAN RÓZÁRÓL

Olaf Palme Ház, Budapest
2008. február 27 – március 16.

EL-HASSAN RÓZA képzőművész és DON PÉTER művészeti író, műgyűjtő és kurátor bátor és eredeti ötlete valósult nemrégiben a városligeti parkban, az Olaf Palme házban. A meggyilkolt svéd politikusról elnevezett sétányon álló tizenkilencedik századi eklektikus épület eredendően – amikor még Millennium Szalonnak nevezték – kiállításoknak adott otthont, a Műcsarnok elődintézménye volt. Manapság főként táncesteket és koncerteket rendeznek benne. A múltbéli funkció visszatéréseként értékelhető, hogy három termében *Pesti Eladhatatlan* címen kiállítást rendeztek, amelyet egyfajta civil kezdeményezésként is felfoghattunk. Nemcsak azért, mert EL-HASSAN RÓZA önkéntes teremőrként keresett a kiállításához, azon túl, hogy a tárlat egyébként sem illeszkedett a megszokott múzeumi struktúrába, megnyitóját pedig az ötletadók, Don Péter és EL-HASSAN RÓZA tartották. Azért is tekinthetjük a civil kurázi megnyilvánulásának a *Pesti Eladhatatlant*, mert nem „hivatalos” csatornán fejezte ki véleményét huszadik századi örökségünkről, színes hátterű identitásunkról, városunkról, amelyben élünk, a múlt századi történelemtől és napjaink politikai-szociális problémáiról – Don Péter a gyűjteményével, a kiállításához csatlakozó művészek pedig alkotásaikkal. ÁTH ZSÓKA, BLAHA TAMÁS, EL-HASSAN RÓZA, BODÓ SÁNDOR, HORVÁTH TIBOR, HADDAD SALAM, HORVÁTH LÁSZLÓ, SUGÁR JÁNOS, SZIRA HENRIETTA, A WÉRC SOPORT (ROHÁNSZKY BENCE, SZITA GERGELY, PETHŐ ZOLTÁN, KISS ANDRÁS, HORVÁTH ZSÓFIA), VESZELY BEÁTA, HORVÁTH KATA és sokan mások¹ vettek részt a tárlaton.

A gyűjtés és a hely, ahol élünk

„Aranybánya, északi Eldorádó, Új Herculanum és Pompei volt a város a gyűjtők számára „ – írta Konsztantyin Vaginov *Harpagoniáda*² című regényében, amely EL-HASSAN RÓZA bevallása szerint hatott a kiállításán látott műveinek

1 V.ö.: EL-HASSAN RÓZA névsorát az alábbi bloggal: http://tranzit.blog.hu/2008/03/13/pesti_eladhatatlan

2 Konsztantyin Vaginov *Harpagoniáda*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994. 157.o. Fordította: M. Nagy Miklós.

létrejöttére³. Fialat, szerelmes, meglelt, családós és idős hősök és hősnők válnak szenvedélyes gyűjtőkké a karnevál szerűen és a kubista, expresszionista festészet módjára megalkotott regényben, anélkül, hogy az ifjabb hősök kitették volna a lábukat a forradalom utáni Pétervárról (ez a város a műben ábrázolt színhely). Persze az idősebb szereplők külföldi utazásaik emlékéből is élnek (az ifjak a szovjet korszak zárt világa miatt nem utazgathatnak). Ám az idősök emlékei elsősorban nem is tárgyakhoz kötődnek, hanem városképekről szóló történetekhez, amelyek éppúgy elröppennek, mint a regénybéli árult és megvásárolt álmok. Mert a mindennapi élet tárgyainak, történeteinek és álmainak kavalkád szerű vására zajlik folyamatosan a regényben, amelyiknek a múltbéli emlékezettel kapcsolatos és a jelen idejű vágyakkal, illetve a jövővel kapcsolatos reményekkel, valamint az időtöltéssel is összefüggő, multikulturális felhalmozás az egyik fő témája. Ezúttal eltekintünk attól, hogy részletesen bemutassuk a Lokonov nevű hős érzelmi vívódásaiból felépített szerelemfilozófiát, vagy Zsulonbin „magánéletének”⁴ „tanulságait” és más regénybéli hősök ténykedéseit, elégedjünk meg annak tudomásulvételével, hogy „A fent nevezett személyek minden szabad és nem egészen szabad idejüket újabb tárgyak felkutatására fordították”.⁵ Arra a kérdésre keresem elsősorban a választ, milyen hatástörténeti összefüggést láthatunk Konsztantyin Vaginov regénye és EL-HASSAN RÓZA nevével is jelzett, *Pesti Eladhatatlan* című kiállítás szellemisége, a képzőművész alkotásai között.

Mindenekelőtt a város toposza, a különböző kultúrák együttélésének gondolata, a szenvedélyes gyűjtés tevékenységének ábrázolása, a mindennapi élet tárgyainak és a magas művészet szellemének találkozási pontjai, a fiktív alkotások és a pénz fikciójának filozófiája, a vásár karneváli szemlélete köti össze – mutatis mutandis – a tárlaton látott alkotásokat Vaginov regényével.

De mégis, mi lehet a kapcsolat a forradalom utáni fiktív – irodalmi szövegben megjelenített – „Pétervár” és a rendszerváltozás után húsz esztendővel megrendezett tárlat helyszíne – „Pest” – között?

Természetesen elsősorban a képzeletszülte szereplők és a kiállításán részt vett művészek, illetve Don Péter gyűjtőszervezője. A kortárs művészek nem a hagyományos értelemben gyűjtők, nem polcokon, (múzeumi és családi) vitrinekben elhelyezett tárgyakat birtokolnak, vásárolnak, hanem alkotásaikhoz gondolat- és tárgy-fragmentumokat „szednek össze”. HORVÁTH TIBOR *Nefertiti kulcstartója*, egy üvegből készült ujjnyi méretű kulcstartónak szánt műtárgy például az eredetiség és a provincialitás gondolatával játszik, mivel egyszerre egy másik kortárs műalkotás, a KIS VARSÓ által a 2003-as Velencei Biennáléra készített *Nefertiti Teste* című bronzszobor „olcsó másolata”, ebben az értelemben tehát „szuvenir”. HORVÁTH KATA *Pesti leértékelt* című munkájával, a falra aggatott piros-ciklámen nyakbavaló (toll)sállal, vagy SOFI GHAMAL *Eladhatatlan kupakok 2008* című alkotásával a fent említett művészekkel együtt napjaink fogyasztói világára is utaltak ironikus, szarkasztikus módon.

3 A művésznő saját szóbeli közleménye.

4 Konsztantyin Vaginov, i.m. 210-218. és egyéb oldalak.

5 Konsztantyin Vaginov, i.m.157.o.

Pesti Eladhatatlan, (részlet a kiállításról)
Olaf Palme Ház, Budapest,
2008. február 27 – március 16.

Pesti Eladhatatlan, (részlet a kiállításról)
Olaf Palme Ház, Budapest,
2008. február 27 – március 16.

És teszik mindezt – másokkal együtt – Pesten. Arab, zsidó, magyar, keresztény és nem keresztény származású, különböző identitású alkotók és a gyűjtő Don Péter, sokféle múltbéli örökséggel rendelkeznek, de Pesten élnek, még ha alkotnak, kiállítanak vagy gyűjtenek is másutt, illetve hozott anyagból.

Az alkotás, a gyűjtés, múlt és jelen

A huszadik századi múlt, a Horthy- és a szocialista korszak emlékezete (pl. a „kézműves” faliképek, illetve Rákosi fejszobra), és mindenek szembesítése posztmodern korunk világával, a nemzetközi terepről származó, multikulturális tárgyak egy helyszínen, egy városban való jelenlétének összjátéka nyújtotta a kiállítás befogadónak egyik alapélményét. Több kiállítási tárgy jelzesszerűen felvillantotta, vagy egyértelműen magán hordozta a magyar nacionalizmus különböző jegyeit: a közös keresztény-zsidó nemzeti romantika és a polgárság „morzsái” is ránk, pontosabban a gyűjtőkre maradtak. A kiállításon közkinccsített képek, szobrok, tárgyak, így például Bajor Gizi színésznő és Ödri Árpád színész állítólagos portréja a kilencszázhuszas évekből, vagy egy Picasso kép subakézimunkaként történt megjelenítése – nem a nagypolgári, hanem szerényebben élt rétegek szalonjának egykori „díszei” voltak. Jelzésértékű mindez abból a szempontból is, hogy a zsidó polgárság bizonyos rétegeiben is éltek szegényesen, hiszen azok a tárgyak, amelyek a szegényebb zsidó polgárság enteriőrjét szépítették, nem a „magas művészet” műtárgyai. Erről tanúskodik az is, hogy giccsbe hajló, illetve más, kevésbé emelkedett műfajba transzformált, a mindennapi élet használati tárgyává vált faliképeket, szobrokat láthattunk a gyűjteményben is. Társadalomtörténetileg azt is tanúsítja mindez, hogy a társadalmi mobilitás, a kitörés lehetősége igen csekély volt, különösen a két világháború közötti válság, majd a zsidótörvények bevezetése idején és a következő időszakokban.

Ezt a problémakört különösen az tesz drámaivá, hogy a Holokausztot máig felfoghatatlan tragédiájának túlélői vagy halottai hagyatékából kerültek elő és maradtak rá az örökösökre a kifosztott, megalázott, meggyilkolt zsidóság tárgyai. Másfelől a nemzeti romantikába is menekülő, asszimilálódni is kívánó zsidóság hiábavaló próbálkozásairól is „mesélnek” ezek a néma tárgyak, miként az ellentmondásos történelmi korszakról is. A kiállítás egyik vitrinében

láthattunk második világháborús fából faragott emlékművet; egy naiv, egyszerű csendőrszobrot, „Meghalt a hazáért” felirattal. A nemzeti nacionalizmus máig kellőképpen nem elemzett következménye volt ez – tehetjük hozzá. Tudvalevő, hogy a magyar csendőrség aktív szerepet játszott a zsidók, romák elhurcolásában a Horthy-korszak végén. KUNVÁRI LILLA rá is játszott a nemzeti romantika témájára *Kuruc vitéz* című mellszobrával, és szintén vitrinben láthattunk melanholikus nippeket az ötletadó műgyűjtő családi gyűjteményéből, illetve egy pléh menóra-szuvenirt Izraelből.

Mind zsidó, mind keresztény, mind zsidó-keresztény oldalról sok elfojtás övezi a közös múltat. A kiállítók feltárták, felszínre hozták az elnyomott, háttérbe szorított emlékeket. A huszadik századi diktatúrákat megelevenítő, fent említett szobrok, képek érdekes dinamikát alkottak a nemzetközi szinterről gyűjtött tárgyakkal, éppúgy, ahogy a zsidóság emlékei különös ellentmondásba kerültek a népnemzeti romantika ihlette tárgyakkal, képekkel. És feloldásképpen a tárlatlátogató mosolyoghatott a személyes tárgyakként vitrinben bemutatott szeretkező inka férfi- és nőalakon, a Drakulafigurán Erdélyből, valamint a „Matrjoska-baba”-ként megjelenített Bin Laden ábrázoláson is, aki korunk „arab diktátorai” okozta „veszély” egyik szimbolikus figurájaként is értelmezhető. Alakjának e játékos használati tárgyban testet öltött megformálása politikai szerepének dekonstrukcióját is jelképezte.

„A történelmi konfliktusok feldolgozásának sajátos módja”, „a társadalmi tudattalanba száműzött és kimondatlan konfliktusok feltárásának igénye”⁶ mellett a megbékélés gesztusát is jelentette a tárlat megrendezése. A Pesten élő és dolgozó alkotók múltjával és jelenével szembesülhettünk, és itt szépen megfértek egymás mellett a különféle gyökerekből építkező képzőművészek munkái Don Péter gyűjteményével. Bonyolult, összetett identitások találkoztak a tárlaton, a kiállítás szervezői nem határozták meg előre a kiállítók számára az értelmezéseket és a jelentéseket, ám ismerték egymás eklektikus identitását, korát, kulturális háttérét. A dialógus abban állt, ahogyan a tárgyakat egymás mellé rakosgatták, de nem szóltak bele, hogy a másik mit tesz ki.

Vaginov prózájában szintén nagy jelentősége van a jelen nézőpontjából megelevenedő múltnak, a szóbeliséget imitáló történetek, mesélések megállíthatatlan folyamában csakúgy, mint a gyűjtőszendély tárgyainak kommentálásakor. Képzletbéli dolgokat is gyűjtenek Vaginov hősei, a már említett történeteket, valamint – álmokat. Erre is reflektálhatott El-Hassan Róza *Látó* című faliszobrával, e bekötött szemű, fejű, fából készült alakkal. A belső látás hangsúlyozása, illetve a prófétálás, jóslás aktusának ellehetetlenülése a tárlaton műveikkel megjelent képzőművészeket éppúgy foglalkoztatják, mint az orosz avantgárd szerzőt; nem beszélve a lecsúszottság, a szegénység, az alulnévők szemléletének, világának beépüléséről az elit kultúrába. Ez a valódi szolidaritásról árulkodó művészi gesztus megváltoztatja a szépről alkotott fogalmainkat is. A tárlaton a hajléktalanokról látott videóinstallációk, illetve az egyik ablakpárkányra fektetett ember nagyságú hajléktalan férfit imitáló baba izgalmas, szinte komikus ellentmondásba helyezte a giccses vagy giccsbe hajló, hamis szépséget vagy hamis nemzettudatot invokáló, népies, illetve mű-népies „gyűjtött kincseket” – pedig épp ezek a tárgyak, képek uralták alapvetően a szobabelsőket, meghatározva a mindennapi életet és a gondolkodást, nemcsak az esztétikai ízlés, hanem a nemzeti önismeret próbaköveiként is.

A jelen tekintetében sem lehetünk nyugodtak, jelzik a kiállítók: napjainkban az iszlám radikalizmus, és több helyütt, így Magyarországon, Pesten is radikális nacionalizmus erősödésének vagyunk tanúi. A kiállításon látott videón az egyik hajléktalan a nyugati pályaudvari aluljáróban szélsőjobbaldali újságot árukt. A Pesten is élesen felvetődő problémát, a hajléktalanságot és a mélyszegénységet is határozottan a tárlat témái közé emelték a kiállítás rendezői. Hatásukra elgondolkodhatunk azon, miként válthatjuk tettekre ezt a közös tudást: a társadalom peremén élőknek nemcsak anyagi, hanem szellemi értelemben is súlyos gondjaik vannak.

A „megalázottak és megszorítottak” témájával kapcsolatban a nők helyzetének ábrázolása Vaginov prózájában éppúgy megjelenik, mint El-Hassan Róza művészetében. Vaginov regényének egyik fontos témája a forradalom évei után a nemi szerepek terén bekövetkező váltás: fiatal értelmiségi hölgnői önállóbb személyiségek, mint az idősebb nemzedék nőtagjai, akik elsősorban a gyermekükről gondoskodó, mindent eltűrő, örökké takarító édesanyák. El-Hassan Rózáról tudvalevő, hogy aktívan vesz részt a nők felszabadításának küzdelmeiben, aktivistaként és művészi alkotásaiban egyaránt. Két esztendeje, 2006 nyarán a Műcsarnokban látott kiállításán a bekötött szájú dél-amerikai asszony szobor, illetve a fal mellett ücsörgő, néptelen tengerparton elhagyatva megbújó, csadoros arab asszonyt idéző nőalakja arról tanúskodik, hogy van mit tenni a felszabadítás, felszabadulás terén. Az Olaf Palme házban az ablakpárkányon kuporgó alak, a *Hagar Coca Colát iszik* nem kevésbé szomorú. A képzőművész posztmodern eljárással társítja az öszövszépi idők nőproblémáját a

6 Az idézetes félmondatok El-Hassan Róza sajtóközleményének részletei.

mai világunkkal: a régmúlt idők eredetkérdéseit, Ábrahám ágyasává lett, majd elüldözött egyiptomi szolgálólány, a megalázott Hagart a fogyasztói társadalom egy szimbólumával ajándékozta meg – ám a sovány, kuporgó nőalak így is boldogtalannak tűnik – a Coca Cola bizonyosan nem szabadít fel bennünket, még ha korábban bízunk is abban, hogy vele szabadabb világ köszönt ránk.

„Adás-vétel”

Visszatérve az „eladhatatlanság” kérdésére: az Olaf Palme-ház termében látott tárgyak kiállítói felteszik a kérdést, játékosan felidézve a Vaginov-hősök bizonyos problémáit is: „haszontalan” dolgok ugyan kinek kellene? Ki venne például egy ablakpárkányon fekvő, életnagyságú „hajléktalan babát”, vagy a megalázott Hagart ábrázoló, kuporgó szobrot? Túl közeli, „kellemetlen” a valóság, melyre reflektáltak az alkotók, akik talán nem, vagy nem egészen tartoznak a hivatalos kánonba. Igaz, nincs egyetlen uralkodó kánon a képzőművészetben sem; El-Hassan Róza kiállít a Ludwig Múzeumban, a Múcsarnokban is, és magángalériák is árulnak kortárs műveket. Valószínűleg még el kell telnie bizonyos időnek, míg a potenciális vásárlókör értő tagjai tudatosan vevői akarnak lenni azoknak a műveknek, amelyek elgondolkodtatnak feszültséggel teli kortárs világunk kérdéseiről. És persze a művészek, gyűjtők sem minden esetben árusítják szívesen gyűjteményünk kedvelt tárgyait, a hozzájuk fűzött-fűződő asszociációkat, meséket, álmokat. Erről szép sorokat olvashatunk Vaginov prózájában, ahol az emberi fukarság lélektanának ironikus bemutatása sem hiányzik. A képet imitáló, bekeretezett lottószelvényekkel BODÓ SÁNDOR *Ötös lottó telitalálat* című montázsában ironikusan utalt a pénz uralkodó fétisére, az „eladhatatlanság” illetve az utcán élő nincstelenek ábrázolásának kontextusában.

Kádár Zsófia

Vizuális korkép a Palme Házban

Pesti Eladhatatlan

Olaf Palme Ház, Budapest
2008. február 27 – március 16.

A *Pesti Eladhatatlan* című kiállításba lépve az az érzésünk támadt, mintha egy elhagyatott házába tévedtünk volna be, amelynek tulajdonosa különböző dolgokat gyűjt. Ez az ember nemcsak műtárgyakat sorakoztatott fel, hanem különböző, leginkább huszadik századi műtűröket, csecsebecsüket, aki nem veti meg a giccset, a tömegkultúra termékeit sem. Láthattunk néptáncoló párt ábrázoló batikolt vásznat, kifinomult arisztokrata pár hímzett képét, pléhből kivágott menórát, buddhaszobrot, szecessziós díszítésű dobozkat, Petőfi-emléklakettet. A műtárgyak is igen sokfélék: minőségük nagyon különböző, eltérnek egymástól az alkotói minőség és az inspiráció tekintetében egyaránt. Láttuk többek között KÜRTI ISTVÁN harmadrangú festő *Megérkezett a halál* című alkotását 1937-ből, továbbá a nem különösebben ismert grafikus, FERY ANTAL mozaikképét, és az ugyancsak feledésbe merült GUTAHÁZY NÉMETH GYULA *Dinnyevásár* című festményét, és persze a kiállításra felkért kortárs képzőművészek alkotásait.

A művészettörténészek által kanonizált művészi alkotások, a giccs, vagy a tömegkultúra részét alkotó tárgyak közös jellemzője, hogy „tökéletesen eladhatatlanok” (Don Péter).¹ Némelyik ezért, a többi azért. Egyes tárgyak, művek „túl közel állnak a lehetséges vevőkör kollektív emléktanyagához”² (El-Hassan Róza), vagyis még nincsenek (kultur)történeti értékeik az emberek számára, vagy a vásárlók szociálisan nem érzékenyek a művek által felvetett problémákra. Mások, leginkább a kortárs művek, azért szorulnak ki a műtárgypiacról, mert sokak számára nehezen érthetőek.

Még egy fontos közös nevezője van a kiállított tárgyaknak: mindegyikük egy komplex, különböző ízléseket magába foglaló kultúra részét alkotja. Akkumulációjuk gyűjtőjük érzékeny, eklekticizmusra hajlamos érdeklődésén alapul. A kollektív olyan korkép, mely az alacsony-, a magas-, a népi- és a tömegkultúra

Pesti Eladhatatlan, (részlet a kiállításról)
Olaf Palme Ház, Budapest,
2008. február 27 – március 16.

összefonódottságát mutatja be. Az orosz népművészetből jól ismert Matroskaba kedves „design”-ját veszi át egy tömegcikk, a terrorista Osama Bin Ladent ábrázoló tűtartó dobozka. Ugyancsak a népművészetből meríti formakincsét és mesei témavilágát a gödöllői iskola *Piroska és a farkas* című gobelinje, s ezáltal a népi, naiv formavilágot a „magas művészet” részesévé avatja. Egy keretezett kézimunkában kubista Picasso-kompozíciót fedezhetünk fel, mely élénk színeinek dekorativitása által nem véletlenül lopódzik be a lakáskultúránkba. A *Popeye* kerámia szobrocskához hasonló kisebb dísz tárgyak inspirálhatták Jeff Koons felnagyított, óriás gicc-szobrait, amelyek az olcsó hatásokra törekvő, felszínes, érzélgős tömeg kultúra tárgyait emelik be a „magas művészet”-be. A különböző minőségű és használati értékű alkotások így egészítik ki egymást ebben a vizuális korképben.

Közös továbbá a kiállított tárgyakban, hogy mind pestiek. Bár nem egészen egyértelmű, hogy a felhalmozott tárgyak választékának van-e valami pesti specifikuma, de el kell hinnünk a kiállításrendezőknek, hogy van, mivel ezt állították.³ El-Hassan Rózától ezt a következőképpen hallhattuk a tárgyakkal kapcsolatban: „... ami minket, budapestieket, történelmi hagyományainkat, mult(i)kulturális eklektikánkkal különössé tesz...”⁴ A kiállítás értelmezésében fontosabb azonban az, hogy a megjelenített tárgyi kultúrát egyfajta hagyatékként is értelmezhetjük. Az egyes darabok befogadásával, megszerzésével, kiállításokba szemléljük a 20. század vizuális kultúrájának egy részét, és minél átfogóbb a tárgyak skálája, annál teljesebb képet alkothatunk az elmúlt évszázadról, annál pontosabban dokumentálhatunk egy korszakot.

Az identitás, a történet, az emlékezet és a veszteség jelenségeit vizsgálja a most éppen New Yorkban, az International Center of Photographyban látható *Archiválási láz* (Archive Fever) című kiállítás.⁵ A veszteség, illetve a veszteséget megakadályozó archiválás, dokumentálás, a gyűjtés a „*Pesti Eladhatatlan*” című kiállítással is kapcsolatba hozható. A New York-i tárlaton kiállító Lamia Joreige bejrúti művész *A háború tárgyai* című alkotása szorosan illeszkedik a tárgyi világon át megőrizhető emlékezés kérdéséhez – ezt a kérdést vetette fel a Palme Házban rendezett kiállítás is. A művész a tizenöt éves libanoni polgárháború túlélő áldozatait arra kéri, hogy válasszanak olyan tárgyakat, amelyek a háborúra emlékezteti őket. Az egyes vitrinekbe kerülő emléktárgyakhoz videóinterjúk tartoznak, melyek elmesélik a hozzájuk és a tulajdonosukhoz tartozó történetet.⁶ A budapesti kiállítást megalapozó „archiválási láz” nem volt ilyen tudatos, de nem is ez volt a célja. Mégis, ebben a térben, melynek megvan a maga története, a Millennium Szalon ódon falai között a pesti tárgyak is elmondják saját történeteiket.

Két gyűjtő, El-Hassan Róza és Don Péter „házában” jártunk. Kettejükben együtt fogant meg az ötlet erre a tárlatra. A tárgyak összeválogatása is közös munkájuk eredménye.⁷ Manapság az átlagember a nagy költségvetésű, látványos, de mindenképpen nagy nevekkel dicsekvő kiállításokra kapja fel a fejét. A „*Pesti Eladhatatlan*” nem illeszkedik ezek sorába, mégis sokkal gazdagabb élményt nyújtott, mint ezek bármelyike.

3 i. m. n. 1, http://tranzit.blog.hu/2008/03/13/pesti_eladhatatlan

4 i. m. n. 1.

5 <http://www.icp.org>, http://tranzit.blog.hu/2008/03/07/az_emlekezet_elviselhetetlen_konnyelmusege

6 i. m. n. 4.

7 i. m. n. 1.

1 <http://www.roza-el-hassan.hu/unsellables/index.html>

2 i. m. n. 1.